

Az intézethálózat fejlesztéseiről

A konszolidáció ütemterve • A világ tudományossága, hazai elvárások • A fejlesztések alapelvei • Folyamatos fejlesztés 2002 után

Konszolidálni és fejleszteni „Konszolidálni és fejleszteni” – ezekkel a szavakkal indítottam 1996 júniusában az első intézetkonszolidációs megbeszélést. *Konszolidálni*, azaz korszerűvé alakítani az intézethálózatot, a hazai kutatószervezet egészébe illetve működőképessé tenni, nem pedig egyszeri segélyakcióval az összeomlástól időlegesen menteni – ahogy ezt kollégáim kérték tőlem – az egyes intézeteket. *Fejleszteni*, azaz az intézethálózatban belül az időszerű korrekciókat, bizonyos mulasztások pótlását végrehajtani.

A KONSZOLIDÁCIÓ ÜTEMTERVE

Az intézethálózat átvilágítása

Az intézethálózat tarthatatlan helyzetét már 1993-ban feltárta a Vizi E. Szilveszter által vezetett akadémiai bizottság. Akkor mégsem beszélhettünk a közgyűlésen a már mindnyájunkat, intézetigazgatókat aggasztó gondokról. Arról, hogy a problémák akkori kényszerű vagy nem kényszerű szőnyeg alá söprésének politikája szerintünk az intézethálózat szétmállásához fog vezetni. Ezt követően a főtitkár, illetve a három főosztályvezető elkészítette az *intézethálózat átvilágítását*, amely 1996 tavaszára dokumentálta a tarthatatlan állapotokat. Csak emlékeztetnék: az engem megválasztó 1996. májusi közgyűlés anyagában is szerepelt már az a kérés, hogy az akadémiai vezetés szerezzon egyszeri 500 milliós segítyt az intézethálózat számára, mert különben az összeomlik. A megválasztásom utáni első miniszterelnöki kihallgatáson én a kormányfőtől 2 milliárd forintot kértem, mégpedig hároméves részletben.* Felfogásom szerint ugyanis – és erről legközvetlenebb munkatársaimat győztem meg mint volt intézetigazgató – nem egyszeri segélyre, hanem tervszerű konszolidálásra van szükség. Nemcsak bizonyos telephelyek megszüntetésére, amit a főosztályvezetők kiváló szakértelemmel és helyismerettel az első napokban írásban rögzítettek, hanem *az egész szervezet racionaliz-*

2000. március 30. A Konszolidációs Bizottság április 11-i ülésére készült feljegyzés.

* 1996. május 11. „A miniszterelnöknél”.

Racionalizálni

zálására. (Már ekkor szóba hoztam, hogy a várbeli akadémiai épület-együttesből a kiszolgáló intézményeket – nyomda, gondnokság stb. – költöztessük ki, és tudományos intézeteket telepítsünk a helyükre.) Már ekkor beszéltem egy lehetséges több éves, távlati ütemtervről. Először rendbe hozatni a *telephelyeket*, azután kiegyensúlyozni a *bérvizonyokat*, modernizálni az *infrastruktúrát*, és ezekkel a lépésekkel párhuzamosan *előkészíteni a fejlesztéseket.*

A VILÁG TUDOMÁNYOSSÁGA, HAZAI ELVÁRÁSOK

Fejlesztések, 1950–71

Két körülmény alapvetően határozta meg akkor felfogásomat. Az első: kutatási területem egyike a tudománytörténet. A másik: az intézethálózatban nőttem fel. Ezért láttam, hogy az Akadémia intézethálózatát az 1980-as évekig a világ tudományosságával együtt haladva fejlesztették. Az 1950-es évek eleji intézetalapítások – ha esetenként megkérdőjelezhető politikai célokat követve is – teljesen együtt mozogtak a világ élenjáró államainak kutatóintézet-fejlesztési politikájával. (Fizika, kémia, orvostudomány, történettudomány, nyelvtudomány, irodalomtudomány stb.) Töretlen volt a fejlesztés 1953 után is. Ekkor kapott önálló nagy intézetet a kémia (1952), majd a molekuláris biológia (1971). Fejlesztették ekkor a társadalomtudományi kutatásszervezetet is, új közgazdaság-tudományi (1954), sőt pszichológiai (1965) és szociológiai (1969) intézet is létrejön. A chipek alkalmazásának tudománya, a számítástechnika is nagy intézetet kap, nem utolsósorban a két világrendszer közötti verseny szovjet politikáját szolgálva. De ez az intézet volt a szülője a korszerű magyar számítástechnikának és informatika-iparnak.* A mi feladatunk most – mondtam 1996 májusában – nemcsak az, hogy ezt a hálózatot szanaljuk, hanem az is, hogy fejlesszük.

Nagyralátó terv

Sokan túlságosan nagyralátónak nevezték ezt a tervet. Ahogy nagyralátónak nevezték azt az átfogó tervemet és igényemet is, hogy az Akadémia kérjen „vezérhajószerepet” a magyar tudománypolitikában. És ennek a szerepnek a részeként a saját kutatóhálózatának konszolidációs programját a hazai, sőt a nemzetközi kutatóbázist felmérve alakítsa ki. A nagyralátónak nevezett terv mára mégis reálisnak bizonyult, nem utolsósorban a vezetésben együtt dolgozó választott tisztségviselők és közalkalmazott tisztviselők jóvoltából.

1996–97-ben arra vállalkoztunk, hogy az egész ország kutatóhálózatát áttekintjük. (Mint ahogy arra is vállalkozunk, hogy valamennyi magyarországi kutatóhelyet egy háromkötetes kataszterben az Akadémia

* Ezen intézetek történetét azóta feldolgozta *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézetei* (2001) c. füzet sorozat. (Szerk.: Glatz Ferenc).

- Az intézetek új listája* vegye számba. Ez Pótó János szerkesztésében, remélem, egy éven belül meg is jelenhet.*) Úgy döntöttünk a kutatóintézetek sorsáról, hogy minden esetben számba vettük: milyen kutatóhellyel – tanszékkal vagy intézettel – rendelkezik az adott diszciplína. Idegtépő és időigényes kétéves felmérő munka és viták eredményeként alakult ki az *akadémiai intézetek új listája*.
- A fejlesztés szempontjai* A *fejlesztések* tervét, emlékeztetnék, három szempont alapján terjesztettem elő. 1. *A világ tudományosságában milyen fejlődés ment végbe az elmúlt 15 esztendőben, és lépést tart-e az új fejlődéssel a hazai kutatásszervezet? Szükséges-e ennek érdekében a meglévő intézeteken belül fejlesztéseket eszközölni vagy új intézeteket alapítani?* 2. *Mit kíván a magyar társadalom és a termelés a tudományos kutatástól, milyen kutatóbázis szükséges ahhoz, hogy Magyarország a 21. században versenyképes termelési és kulturális erővel rendelkezzen?* 3. *Milyen főállású kutatóbázist kíván a magyar oktatásügy?* Ez a három szempont foglalkoztatott bennünket akkor, amikor az országos kutatóbázis felmérését és fejlesztését, illetve egyes esetekben visszafejlesztési tervét készítettük. A kormánnyal, illetve a parlamenttel 1996 decemberében megállapodás jött létre. A parlament is elfogadta az 1800 millió forintos hároméves költségvetési terv első 600 millió forintját az akadémiai intézethálózat konszolidálására. Sikerült ezzel párhuzamosan a kormánytól néhány százmillió forintot elnyernünk egyszeri támogatásként 1996 őszén. (Csomó Istvánnal közel plusz ötszázmilliót tartunk számon.) A Konszolidációs Bizottság, illetve a közgyűlés elfogadta, hogy az 1800 millió 15%-át (270 millió forintot) fejlesztésekre fordítjuk.
- Hároméves terv* A fejlesztések két típusát terjesztettük elő. 1. *Új intézetek létrehozása* (ökológia, kisebbségkutatás, vízgazdálkodás). 2. *Eddigi intézetek állományának bővítése, kiegészítése* (Alföld-kutatás, földtudomány, nyelvtudomány).

A FEJLESZTÉSEK ALAPELVEI

- Javaslatok* A fejlesztések néhány alapelveire most csak emlékeztetek.
1. A fejlesztéseket a *vezetés*, illetve az *osztályok javasolják*, arról az adott diszciplína legjobb szakembereiből álló ad hoc *tudományos bizottságok* foglalnak állást. (Jelenthetem: az osztályok által kiküldött tudományos „ad hoc” bizottságok rendszeresen működtek, azok ülésein magam is személyesen részt vettem. A bizottságokat a két ágazati főosztályvezető mintaszerűen és a programoknak megfelelően szervezte.)

* Megjelent: *Magyarországi kutatóhelyek*. (Szerk.: Pótó János.) Bp., 2001. I–III. kötet.

FEJLESZTÉSI KERETEK SZÉTO SZTÁSA					
MFt					
	1997	1998	1999	2000	Összesen
Alföld	25 (e)	16 (ebből 5 f)	16 (ebből 5 f)	16 (ebből 5 f)	73
Ökológia	30 (e)	13 (ebből 5 f)	13 (ebből 5 f)	13 (ebből 5 f)	69
Vízgazdálkodás	30 (e)	19 (ebből 6 f)	19 (ebből 6 f)	19 (ebből 6 f)	87
Kisebbség	5 (e)	8 (ebből 6 f)	8 (ebből 6 f)	8 (ebből 6 f)	29
Judaisztika	–	4	4	4	12
KSZI	–	5 (ebből 3 f)	5 (ebből 3 f)	5 (ebből 3 f)	15
Összesen	90	65 (ebből 25 f)	65 (ebből 25 f)	65 (ebből 25 f)	285 (75 f)
Földtudomány	–	10 + 9 Bf	10 + 9 Bf	10 + 9 Bf	30
Danubius	–	10 + 6 Bf	10 + 6 Bf	10 + 6 Bf	30
Nagyyszótár	–	2 + 6 Bf	2 + 6 Bf	2 + 6 Bf	6
Biztonságpól.	–	1 + 5 Bf	1 + 5 Bf	1 + 5 Bf	3
Népegészség	–	2 + 5 Bf	2 + 5 Bf	2 + 5 Bf	6
Összesen	–	25 + 31 Bf	25 + 31 Bf	25 + 31 Bf	75 + 93 Bf
Mindösszesen	90	90	90	90	360

e = egyszeri; f = fiatal; Bf = Bolyai-keret terhére fiatal

Forrás: MTA Pénzügyi Főosztály és a Stratégiai Kutatások Programiroda, 2000

2. A fejlesztéseknek hároméves *próbaideje* legyen. Erre az első három évre kapjanak infrastrukturális fejlesztésre dologi költségeket, kevés számú és hároméves szerződéssel kutatásszervezőt, ún. megbízási keretet és három évre alkalmazható fiatal kutatókat. E három évben adunk a stratégiai kutatásoktól és a minisztériumoktól szerzett megrendeléseket, és biztosítunk azokhoz kutatási pénzeket. (Legyen ez – ahogy Csomó István mondta – a fejlesztendő egységek „óvodáskora”.)

Próbaidő

Ez a három év telt le most néhány esetben, és nyilatkoznunk kell arról, hogy életképes-e az intézményfejlesztés, vagy sem.

3. Az első három év után nyilatkozunk: rögzítjük-e a fejlesztési kezdeményezéseket. Vagyis: három év után kerüljön le bázisköltségvetésbe a fejlesztési alap (270 millió forint) megfelelő, lokalizált része. A fejlesztésrögzítés feltétele: a) Elvállik: reális-e a fejlesztés? Lesz-e igény Magyarországon ilyen intézményre? Ne csak a nemzetközi tudományos fő trendhez kívánjunk igazodni intézményfejlesztési javaslatunkkal. b) Tudunk-e megfelelő kutatógárdát toborozni a fejlesztési tervekhez?

Költségvetési bázisba

Az egyes ad hoc létrehívott tudományos bizottságok 1997–99 között igen szigorú évi ellenőrző jelentéseket kértek és kaptak a beindított fejlesztésekről. Mint látják, van is olyan eset, amikor a bizottság nem javasolja önálló intézet létrehozását, mert – mint például a vízgazdálko-

Ellenőrző jelentések

dás esetében – nem látja biztosítottak a személyi feltételeket, noha országos és tudományos igény egyaránt mutatkozna. Vagy más esetben – például az ökológiánál – szükségesnek látják a fejlesztést, de annak mértéke meghaladná az Akadémia teljesítőképességét és szervezőerejét.

Fiatal kutatók

4. A fejlesztésekből növelni kell a „fiatal kutatói” státusok számát az intézethálózatban. S ennek eredményeként értük el, hogy a kutatóhálózatban 75 fővel, 225-re emelkedett a „fiatal kutatói” státusok száma, és arányuk elérte a 22%-ot. Ez segíti az utánpótlást, új szellemet is hozhat az intézetbe, növeli a hálózat mobil állományát.

FOLYAMATOS FEJLESZTÉS 2002 UTÁN

Fejlesztési pályázatok

5. Legyen a fejlesztés *folyamatos korrekció*.

A 270 millió forint maradékából, amit tehát a hároméves periódus végén mégsem adunk oda véglegesen, bázisba, nos, ebből a *maradékból* és a volt *akadémiai kutatási pályázatokból* (AKP) alakítunk egy *intézet-fejlesztési alapot*.

Elképzelésem szerint az akadémiai intézetek évente nyújthatnának be az osztályok véleményezésével (vagy azok indítványozására) fejlesztési pályázatokat: milyen tematikával, milyen mértékű fejlesztést kívánnak indítani? E pályázatokról az elnökség (illetve a Konszolidációs Bizottság valamiféle utódbizottsága, mindenesetre közgyűlési bizottság) dönt.

A pozitív elbírálást követően az intézet három évre kap a már most kialakított elvek alapján meghatározott pénzüsszeget dologi és megbízási költségekre, valamint hároméves „fiatal kutatói” státusokra.

A három év után dönt az AKT, illetve a vezetés, rögzüljön-e a fejlesztés, kerüljön-e bázisba a pénz, vagy sem. Ehhez elképzelésem szerint évi 100–120 millió forintos akadémiai többletköltségvetés szükséges. Ennyit lehetne évente – három év elteltével – leadni az intézeteknek bázisba, fejlesztésekre. És a rendszerben állandóan forogna 600–700 milliós fejlesztési pénzüsszeg.

Döntés

Arról az Akadémia vezetése már belátása szerint dönthet, hogy egy-egy alkalommal csak egy nagyobb fejlesztési igényt elégít-e ki, ahogy azt tette Erdei-Grúz Tibor, amikor az akadémiai költségvetés „nagy pénzét” – ahogy a kortársak mondták – „zsebre vágta”, és a szegedi molekuláris biológiai központ alapítására fordította.* Számításaink szerint mintegy 200–250 milliós évi alapot tudunk így képezni. (Az AKP eddig jórészt az intézethálózaton kívüli kutatóhelyekre adott pénzt.)

Befejezetlen kézirat

* 2001. április 3. „A Szegedi Biológiai Központ születése”.